

מיזוג אוויר בשבת לחולה, לזקן, לילדים ולמבוגרים

בימות הקיץ החמים, מתעוררת מחדש השאלה ההלכתית בנוגע להפעלת מיזוג אוויר לקירור בשבת במצבים שונים. שאלה זו, במקורה ההלכתי קשורה בצד השני של המטבע – מיזוג אוויר לחימום בשבת. ברוך ה' בימינו נפוצים שעוני שבת, והדלקת הקירור והחימום בעזרתם היא הדרך המובחרת והנכונה. להלן נפרט את ההלכה בנוגע להדלקת קירור וחימום בשבת כשאין שעון שבת. ההלכה בנידון זה מתחלקת בין חולה שיש בו סכנה לחולה שאין בו סכנה, בין על ידי ישראל ובין באמירה לנכרי, ובין קטנים וזקנים לבין מבוגרים בריאים.

בהלכה זו ישנם חידושים מרתקים, בין היתר אנו לומדים על יחס הלכתי מקל בהתמודדות עם קור, מטעם כלל הלכתי שלפיו "הכל חולים אצל צינה!".

לאחר שנראה את מקורות ההלכה בנוגע לחימום נעסוק בשאלה האם קירור בימות החום דומה לחימום בימות הקור.

1. הכל חולים אצל צינה

נפתח בדברי השולחן ערוך (אורח חיים סימן רעו סעיף ה'):

"בארצות קרות מותר לומר לגוי לעשות מדורה בשביל הקטנים ומותרין הגדולים להתחמם בו, ואפילו בשביל הגדולים מותר אם הקור גדול, שהכל חולים אצל הקור. ולא כאותם שנוהגים היתר אף על פי שאין הקור גדול ביום ההוא".

מקור פסקו של השולחן ערוך להתיר אמירה לנכרי להדליק חימום עבור הקטנים בארצות הקרות הוא בהגהת מרדכי (שבת, רמז תנב עח, ג) בשם תשובת רבי ישראל, וכן כתב בהגהות מיימוניות (שבת פרק ו, אות ה) בשם רבי יום טוב, וכן כתב רבינו ירוחם (נתיב יב חלק ג) ומהר"ם מרוטנבורג (פראג סימן צב). החלק השני, שאפילו עבור גדולים מותר במקרה של קור גדול, ומשום שהכל נחשבים חולים אצל הקור, מקורו בדברי רבינו ירוחם שם ובשו"ת מהרי"ל (סימן קסו).

טעם דין זה הוא, שמאחר שאמירה לנכרי שבות, הדבר מותר עבור חולה שאין בו סכנה, שהרי במקום חולי לא אסרו חכמים. קטנים, והוא הדין זקנים, דינם כחולה שאין בו סכנה, ולכן הותרה אמירה לנכרי עבורם. החלק השני בדברי השולחן ערוך, שלפיו גם מבוגרים שלכאורה יכולים לעמוד בפני הקור, נחשבים כחולים בקור גדול, מפני ש"הכל חולים אצל הקור", דורש ביאור, ויתכן לבאר זאת בשתי דרכים:

א. אכן קור גדול במיוחד עלול לפגוע גם בבריאותם של מבוגרים בריאים, ולכן דינם כחולה שאין בו סכנה, ובדומה לקטנים וקשישים בקור שאינו גדול.

ב. אין הכוונה שמבוגר בריא נחשב כחולה ממש אצל הקור, רק זהו מצב של צער גדול, ובמקום צער גדול לא אסרו חכמים איסור שבות.

2. לימודי זכות על המקילים באמירה לנכרי שלא במקום קור גדול

במגן אברהם (ס"ק טו) כתב על מה שהביא השולחן ערוך את "אותם שנוהגים היתר" באמירה לנכרי להדליק חימום אף כשאין הקור גדול כל כך (וכתב השו"ע שאין לעשות כך, אלא ההיתר הוא רק כשהקור גדול), שיתכן שהנוהגים כך (במג"א הלשון "דהעולם", וכנראה שכך היה נהוג בזמנו) "סומכים על הגמ' שכתב שאפילו במצטער שרי שבות, כמו שכתוב סימן שכ"ח סעי' ל"ג, אבל בסימן ש"ז סעיף ה' כתב להחמיר, ודוקא שבות דשבות שרי. ועל כל פנים יזהרו שלא לומר לו בשבת להסיק או לעשות מלאכה".

כוונת המג"א, כפי שמבאר דבריו המחצית השקל, היא לגמרא במסכת כתובות (ס, א) שם מבואר שגונח מכאב לב ומצטער מותר לינק מן הבהמה, אף שיש בדבר איסור דרבנן, משום שהוא מפרק כלאחר יד (משום שאין דרך לינק ישירות מן הבהמה), ובמקום צער לא גזרו חכמים, וכך נפסק בסימן שכ"ח (סעיף ל"ג), אבל מאידך מציין המג"א לסימן ש"ז, ואכן שם (ס"ק ז) מבאר המג"א שאין לדמות איסורי שבות אחד לשני, ואף שמצינו מקומות שהתירו חכמים, אין ללמוד מזה למקומות אחרים שלא מצינו כן במפורש. כלומר, אף שהעולם סומכים על הטעם שבמקום צער לא אסרו חכמים, מכל מקום אין זו סברא גמורה שאפשר לסמוך עליה בכל מקרה ומקרה.

מדבריו משמע, שההיתר במקום קור גדול אינו מטעם צער, אלא מטעם שאכן הכל נחשבים חולים ממש אצל צינה, ושם זהו כלל נכון לכל איסורי שבות, שבמקום חולי לא גזרו חכמים, ומה שאין כן בקור סתם שאינו אלא צער, בזה אין כלל שבמקום צער לא אסרו חכמים.

[אך יתכן, שההיתר במקום קור גדול הוא אכן מדין מקום צער, אלא שבמקום צער גדול כל כך אכן כלל הוא שלא אסרו חכמים, ורק במקום צער סתם אין ללמוד משבות לשבות. הטעם לומר כן הוא, שהרי ברור שהטעם שהתירו חכמים לגונח לינוק מן הבהמה הוא משום צער, והטעם שאי אפשר ללמוד מאחד לשני הוא משום שאין בידינו להחליט מה נחשב צער ומה לא, ולכן במקום שבו הצער הוא גדול כל כך לא מסתבר לחלק בין הדינים אלא אכן נאמר שלא אסרו חכמים, מה שאין כן בצער סתם].

בדומה למגן אברהם, עוד בפוסקים עסקו בלימוד זכות על המקילים באמירה לנכרי גם כשהקור אינו גדול כל כך.

הלבוש (שם) כותב:

"ונוהגין עכשיו להחם בתי החורף אפילו כשאין הקור גדול כל כך ביום השבת, ונוהגין עוד להקל אפילו באמירה לגוי, שמצווים להם ואומרים להם שיחממו את בית החורף, ולא ראיתי מעולם מרבנן קשישי שמוחין בידן, ואפשר משום שהכל מורגלין בו ולא ניסו לשבת בקרה, ואפילו במעט קרירות מצער להו מאד והם חולים אצלה מפני ההרגל, ולכך מקילין וסומכין על דברי רבינו ישראל שכתב ולולי יתמהו עלי הייתי מתיר אפילו האמירה בפירוש עכ"ל, ומביאו המרדכי פ"ק דשבת, ולא חשו על המתמיהין כיון דמדינא שרי".

מדבריו משמע יותר שההיתר בקור גדול הוא משום הצער ולא דווקא משום חולי ממש, ולכן במקומות שמורגלים בחימום תמידי ואינם רגילים בקור, אף שאינם נעשים חולים מ"מעט קרירות", מכל מקום הצער הגדול שיש להם מזה "מפני ההרגל" די בו בכדי להתיר.

3. חימום לחולה

כתב השולחן ערוך (סימן של סעיף ו'): "עושין מדורה ליולדת כל שלשים יום, ואפילו בתקופת תמוז". בהלכה זו מתייחס השולחן ערוך ליולדת בתוך שלשים יום מלידתה כחולה שיש בו סכנה, ובשונה מהרבה ראשונים שכתבו שיוולדת לאחר שבעה ימים מלידתה נחשבת כבר כחולה שאין בו סכנה בלבד (מגן אברהם שם ס"ק י"ב). עיין שם בביאור הלכה שדן האם יתכן שלגבי צרכי חימום בלבד היא נחשבת יותר מסוכנת מאשר לשאר הצרכים. על כל פנים, המשנה ברורה (ס"ק כ"א) כותב:

"ולשאר חולה, על ידי עובד גלולים מותר אפילו לאין סכנה אם צריך למדורה, וליש סכנה, אם אומר שצריך – מותר אפילו על ידי ישראל, באי אפשר בעובד גלולים (ב"ח סעיף ה' ואליה רבה ס"ק טי").

כיוצא בזה פסק השו"ע (בסימן שכח סעיף יח): "הקיז דם ונצטנן, עושים לו מדורה אפילו בתקופת תמוז". וכותב המשנ"ב (ס"ק סב), שהטעם הוא משום סכנה, ולכן מותר אפילו על ידי ישראל (ואף שהרמב"ם אוסר, כבר כתב הגר"א שכל הראשונים חלקו עליו). ומוסיף המשנ"ב: "והוא הדין לשאר חולי שיש בו סכנה אם קר לו עושין מדורה להתחמם, **דסתם חולה מסוכן הוא אצל צינה**".

טעם זה שכתב המשנה ברורה הוא תוספת על דברי השולחן ערוך בסימן רע"ו, שהכל חולין אצל צינה, והמשנה ברורה מוסיף כאן שחולה מסוכן הוא אצל צינה. ולעת עתה צריך עיון מה מקורו של המשנה ברורה בזה, ובפרט שלכאורה אין צורך לזה, שמאחר שחימום הוא צורך גדול מצרכי החולה, בזה הוא מותר לכל הדעות אפילו אם לא יהיה במניעתו סכנה, וכמו שכתב המשנה ברורה עצמו בסימן שכ"ח (שעה"צ ס"ק י"א), ומדוע אם כן נדרש המשנה ברורה לסברא שלפיה חולה מסוכן הוא אצל צינה.

אך יתכן שדעת המשנה ברורה היא שכך הוא האמת, שחולה שיש בו סכנה מניעת החימום עבורו היא סכנה גמורה, ויתכן שמקור הדברים הוא ממה שמבואר לגבי יולדת בתוך שלשים יום, שאף על פי שמעיקר הדין כבר יצאה מכלל סכנה, מכל מקום לגבי חימום היא נחשבת חולה שיש בו סכנה, עיין ביאור הלכה שם, הרי שחימום יש בו ענין סכנה, ובודאי שלחולה שיש בו סכנה מניעת החימום היא סכנה בפני עצמה.

4. איסור הנאה בציוה לנכרי שלא כדון

בהלכה זו, יש לדעת שאם ציוה הישראל לנכרי להדליק את החימום שלא כדון, אסור לישראל להמשיך לשהות באותו החדר וליהנות מהחימום, אלא חייב לצאת, ואינו יכול לטעון שאפילו אם לא היה מחמם לו את החדר היה יכול לשהות שם בדוחק, מאחר שסוף סוף ההנאה מן החימום היא הנאה חדשה, ולכן אין זה דומה לחדר שהיה דולק בו אור חלש וצוה לנכרי להדליק אור נוסף שאם היה יכול לשהות בחדר בדוחק גם בלי זה אינו חייב כעת לצאת ממנו, ששם היה לו אור גם לפני שעשה הנכרי המלאכה, ורק נוסף עוד אור, מה שאין כן כאן לא היה לו חימום כלל אלא שאומר שיכול היה לסבול את הקור. וממוצא הדברים, שאם היה דולק כבר חימום שאינו מספיק, והיקל לומר לנכרי שלא בדרך ציווי להוסיף חימום אחר, יש לו על מה שיסמוך (אגרות משה יו"ד ח"ג סימן מז).

אמנם, כתב המשנה ברורה (סימן רעו ס"ק מה), שמאחר שבעשה הנכרי מדעתו אינו חייב לצאת ומותר לו ליהנות, לכן אם סיכם עם נכרי בקבלנות שידאג לחמם את ביתו בימות החורף בעת הקור, ובא הנכרי בשבת והדליק את החימום אפילו ביום שאין הקור גדול, הדבר נחשב כעושה מדעתו ומותר לו ליהנות מן החימום.

5. האם קירור בימות הקיץ דומה לחימום בימות הקור

הפוסקים נחלקו האם דין הקירור בימות הקיץ דומה לדין החימום בימות החורף או לא. במקומות החמים כמו בארץ ישראל בימות הקיץ לפעמים שורר שרב, ויש צער גדול לשהות בחום ללא מזגן או מאוורר. לגבי חולה שיש בו סכנה כתב הגרש"ז אויערבאך (שולחן שלמה ערכי רפואה ח"א עמ' רד) שדינו כדין הדלקת חימום. וסברא פשוטה היא שמותר גם לחולה שאין בו סכנה וכן לזקן וכו' הסובלים מן החום ביותר, על ידי אמירה לנכרי.

אמנם לסתם אדם שמצטער בעלמא מן החום, רוב הפוסקים החמירו בכך, עיין אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' מז), וכן האור לציון (חלק ב פרק כה בהערות אות ה') מבאר שיש חילוק בין קור גדול, שעלול לגרום לחולי, לבין חום גדול שאינו גורם מחלות ואין בו סכנה כלל, ולכן אין להקל אפילו במקום חום גדול שמצטער ביותר (ועיין שם שכשיש חשש חולי כגון שיש ילדים קטנים והחום גדול, ויש חשש להרעלת קיבה על ידי שיתקלקל האוכל מהחום

וכדומה, ודאי שמותר ע"י אמירה לנכרי). וכן בקובץ תשובות להגרי"ש אלישיב (חלק א סימן ל"ב) שנשאל בענין ישיבות בנגב שחוס הקיץ כבד מאוד ומתקשים ללמוד בלי מזגן, ומצטערים ביותר, לא דן בדבר אלא מצד צורך מצוה, וגם בזה כתב שכדאי שיחמירו, ולא צידד כלל להקל מצד הצער שיש בחוס הגדול, עיין שם.
לעומת זאת במנחת יצחק (חלק ג סימן כ"ג וחלק ה סימן ע"ה) צידד להקל בזה, עיין שם בטעמיו, וכל אחד ישאל לרבותיו.

6. מסקנת ההלכה מן הכבד אל הקל:

- א. עבור חולה שיש בו סכנה : אם נעשה קור פתאומי (כגון שנפתח החלון בימות הקור), וכיוצא בזה שחייבים להדליק מיד את החימום, דינו ככל פיקוח נפש שמחללין עליו את השבת מיד.
- ב. אם רק רוצה לדאוג שלא יתקרר חדרו של החולה בהמשך, עדיף שיחזר אחר נכרי שיעשה זאת (משנ"ב שכח, סב).
- ג. אם אין נכרי, וגם אינו יכול להרבות בכיסוי החולה בשמיכות במקום להדליק חימום, ידליק בעצמו, ועדיף בשינוי.
- ד. וכשמדליק, ישתדל למעט באיסורי השבת ככל שניתן. כך למשל עדיף להדליק מזגן, מאשר לחמם באמצעות תנור חימום שיש לו גוף חימום המתלהט שיש בו איסור תורה של מבעיר. כיוצא בזה אם יכול למעט בכמות האיסור, כגון שידליק רק כמה צלעות של הרדיאטור ולא את כולו, באם די בכך בכדי לחמם את החדר, עדיף לעשות כן.
- ה. עבור חולה שאין בו סכנה, וכן עבור קשישים וקטנים : מותר רק על ידי אמירה לנכרי.
 - ו. במקרה כזה מותר גם לגדולים ליהנות מן החום.
 - ז. במקום קור גדול, מותר באמירה לנכרי גם עבור מבוגרים בריאים, כמו בחולה שאין בו סכנה.
 - ח. כשאין הקור גדול, לדעת השו"ע אסור באמירה לנכרי. ויש בפוסקים שלימדו זכות על המנהג לקרוא לנכרי גם באופן זה, וישאל חכם.
 - ט. כשמדליק הנכרי בציווי את החימום שלא כדין, חייב לצאת מן החדר.
 - י. אם סיכם עם הנכרי בקבלנות שיסיק את ביתו בכל ימות הקור, ובא הנכרי והסיק בשבת כשאין הקור גדול כל כך, מכל מקום מותר לבעל הבית ליהנות מכך, משום שנחשב כעושה מדעתו.
 - יא. בימות הקיץ, כשהחום כבד, לחולים וזקנים וקטנים וכיו"ב דינם כדין חימום בימות הקור. ולשאר אדם דעת רוב הפוסקים לאסור אמירה לנכרי אפילו כשהחום כבד, וישאל חכם.

בית מדרש גבוה
להלכה ורפואה
BET MEDRASH GOVOHA FOR
MEDICAL HALACHA
ע"ש משפחת פולד הי"ד

הרב יוסף שפרונג
ראש בית מדרש גבוה להלכה ורפואה